

Стефан АЛИДИНИ

ПОСЛЕДЊА ПЕСМА О МЕНИ:
ОПСЕДНУТ СЕЋАЊЕМ
ХАРОЛДА БЛУМА

Филолошки факултет
Универзитет у Београду

(Harold Bloom, *Possessed by Memory: The Inward Light of Criticism*,
New York: Alfred A. Knopf, 2019, 544 стр.)

Октобра 2019. године умро је Харолд Блум. У блиставој каријери која је, с несмањеним интензитетом, трајала дуже од пола века, Блум се устолочио као иновативни теоретичар, али и оштри противник „школе ресантимана“, бранитељ Западног канона и Шекспира као његовог темеља, тумач романтизма (нарочито Блејка и Шелија), проучаваалац Кабале и тумач гностичког и библијског знања. Блумово трајно и – још важније – упорно присуство на попришту америчких културних ратова само је подстакло његову антитетичку продукцију: за собом је оставио непрегледан опус од преко четрдесет ауторских књига и неколико стотина приређених зборника, темата, антологија и хрестоматија, чији ће утицај на науку тек добити своје пуно значење. Данас се сигурно може тврдити да је Харолд Блум *de facto* најважнији (амерички) књижевни критичар своје генерације. Посматрајући полемике, написе, интервјуе и чланке, уз спознају да нових неће бити, поново се потврђује мисао коју је један аутор забележио у некрологу Ренеа Велека: „... читао је толико више од других – и толико тога упамтио – да је улажење у ма какву расправу с њим подразумевало опасност да вас порази његов невероватни научни рад или да вас рашчеречи његов прецизни ум.“¹

Неколико месеци пре смрти Блум је последњи пут објавио „последњу књигу“: *Possessed by Memory: The Inward Light of Criticism*. Читаоци који су с пажњом пратили залазак Блумове каријере свакако су запазили претходне варијанте „лабудове песме“ – најпре студију о Библији у преводу краља Џејмса (*The Shadow of a Great Rock: A Literary Appreciation of The King James Bible*) и критичко-мемоарску монографију *Анаџомија ушницаја* (*The Anatomy of Influence: Literature as a Way of Life*), обје из 2011. године, те књигу о Емерсону и Фокнеру

1 Thomas Jr. Robert. „Rene Wellek, 92, a Professor of Comparative Literature, Dies.“ *New York Times* (16. нов. 1995): 16.

(*The Daemon Knows: Literary Greatness and the American Sublime*) из 2015, уз низ приређених књига посвећених ликовима Шекспирових драма (Фалстаф, Клеопатра, Лир, Јаго, Магбет). Ове три монографије и приређене књиге представљале су Блумово „свођење рачуна“ током последње деценије његова живота. Прва монографија затварала је круг литерарног изучавања Библије, враћајући је на енглеско тло, приређене монографије одражавале су вечито враћање блумовској опсесији Шекспиром, а књига о „америчком узвишеном“ Блумову очараност Витменом и Емерсоном, као и потрагу за суштински америчком књижевношћу. Више од других, међутим, *Анаџиомија уџицаја* претендовала је на завидно место мајсторске завршнице, симболички уоквирујући два Блумова теоријска комплекса – улогу уџицаја у еволуцији књижевности као, формалистички речено, засебног „низа“, и уџицај Нортропа Фраја и *Анаџиомије криџике* на самог Блума. Ова књига је такође назначила унеколико незабележен обрт у Блумовом писању, својеврсни „заокрет ка унутра“. Наиме, док су се претходне Блумове студије држале научног дискурса (у мери у којој је такав концепт уопште применљив на Блума), а све у име супротстављања опсесијама главног тока књижевних теорија, *Анаџиомија уџицаја* установила је нови образац. Међу корицама ове књиге могу се срести наслови попут „Становиште у прилог мом критичком раду“ (*The Point of View For My Work as a Critic*), који нуди ревизионистичка схватања о природи Блумових теорија, пружајући податке о самој теорији, њеним уџицајима, и, можда најважније, Блумовом стању и мишљењу о најразличитијим књижевнотеоријским збивањима током периода ферментисања теорија. Поглавље загонетног наслова „Уџицај ума на самога себе“ (*The Influence of a Mind on Itself*) тоном и садржајем најављује поступак који је Блум применио и у својој последњој књизи.

Књига *Ојседнуџ сећањем. Унуџарња свеџлосџ криџике* распоређена је у четири дела који се у својим поглављима махом баве појединачним песмама, књигама или одломцима. Нека поглавља представљају сложене студије, док друга личе на скице које чекају подробнија истраживања или представљају аутобиографске цртице на књижевнотеоријске и сличне теме. Први део је опет посвећен Кабали и Библији. У овом одељку, Блум користи (барем) три различита акорда, смењујући и мешајући класичну кабалистичку схоластику, оличену у раду Блумовог ментора Гершома Шолема, сучељавање библијске и хебрејске егзегезе, и личне, махом мемоарске коментаре. Тако у поглављу о Кабали срећемо дневничке записе Гершома Шолема, Блумова сећања, и духовну расправу ученика суоченог с маргиналијама учитеља. Потом следе Милтон, *Псалми*, Давид, Исаија, Јов, *Песма над џесмама*. По потреби, Блум ће у овим сегментима посеати за различитим средствима – сопственим преводима сложених хебрејских термина који фондирају његово разумевање текстова;

призваћеу сећање једно разочаравајуће предавање о Милтону које је као додипломац на Јејлу покушао да слуша; даваће коментаре на своје тренутно здравствено стање, сећаће се мајчиних молитви које је слушао као сасвим мало дете. Приморан да већину времена проводи затворен у кући, Блум ће се окренути помало мистичкој потрази за „изворном тишином“. У Блумовом случају, изворна тишина и „унутарња светлост критике“ уређују и обликују ток и смисао интерпретација. Овај механизам, најпре наговештен у *Анаџиомији уишцаја*, а сад и коначно уобличен, постаће доминантни образац Блумовог позног мишљења.

Други одељак посвећен је опсесији Шекспиром и представља сажимање и ревизију његових схватања о средишњој фигури Западног канона. У овом одељку Блум свом религијском схватању Шекспира додаје још једну терминолошку формулацију, ширећи и прецизније дефинишући интерпретативни органон под који се може сврстати добар део његових претходних тумачења Шекспира – *self-otherseeing*, што би се могло превести као самосагледавање у другом. Овај концепт допуњује претходну крилатицу, *self-overhearing*, која се односила на Шекспирову моћ да карактерима подари интерсубјективну самосвест. По Блуму, самосагледавање у другом има четири вида: сагледавање себе у другима; делимично увиђање страховне стварности других и другости; увиђање ништавила које присуствује и ништавила којег нема; и увиђање свега што би могло бити и мноштва које већ постоји. Следећи ову главну идеју, Блум издашно цитира Шекспира, изнова анализира монологе и сцене из *Хамлеџа*, *Хенрија IV*, *Краља Лира*, *Млеџачкој шрџовца*, *Мајдеџа*, ликове Ијага и Отела, Фалстафа и Хамлета. Једна од најзанимљивијих интерпретативних скица је текст о Шајлоку, који се усредсређује на Шекспирову одлуку да „архијеврејина“ казни преласком на „веру самилости“ и на Шајлоков помирљив одговор на увреду. Поново у складу са заокретом, карактеристичним за Блума позних година, и овде је реч о потрази за „шекспировским узвишеним“ на трагу псеудо-Лонгина. То узвишено је, изгледа, у основи Бардове „чудности смисла“ (*strangeness of meaning*), чији је велики део схватање да је „ја увек други“. На тај начин, Блум поново поручује да је Шекспирова магистрална вредност у способности да уметничким средствима суочи човека са самим собом. Парадоксално, овај одељак садржи најмање блумовских самоасоцијација, најмање интроспекције – Бард суверено влада и царством сећања.

Трећи одељак посвећен је „визионарској дружини“ и представља низ портрета песама енглеских романтичара и викторијанаца које су на Блума извршиле велик утицај. Ту се поново могу срести Китсове оде славују и јесени, као и *Леја јосја без милосџи*, Шелијеве песме *Прометџеј*, *Балада о старом морнару*, *Ода зајадном ветџру*, *Ода јољској шеви*, Блејк, Вордсворт и Бајрон, уз Тенисона (*Улис*, *Тиџон*,

Краљевске игиле, Смрт Арџурова), Браунинга (*Галуџијева шокаџа, Паулина*), Мередита и Свинберна. Текстови су најчешће рекапитулације најбољих одломака дужих песама уз типично блумовске коментаре. У овом одељку истичу се две фигуре – Семјуел Џонсон и Џон Милтон – које се, уз малу Блејкову помоћ, међусобно преплићу и тумаче. Семјуел Џонсон, „најјачи критичар западне књижевности“, научио је Блума да „критика, као књижевна уметност, спада међу древни жанр мудрачког предања“. „Сав ауторитет критике као књижевног жанра“, евоцира Блум Џонсонов науку, „почива на људској мудрости критичара, а не на исправности или неисправности његове теорије или праксе.“ Џонсонову последичну мудрост Блум ће препознати у борби с Милтоновом парадоксалном величином. Песникове „јереси“, које иначе чине бит његовог умећа („данас сматрам да је мит просто остарели трач, а да је јерес дах великих песничких гласова“, пише Блум у једној дигресији), мучиле су Џонсонов меланхолични дух и створиле стваралачки сукоб с којим Блум лично може да се поистовети. Блискост коју Блум осећа са Џонсоном тиче се меланхолије и душевног немира у сусрету с јересима уметничког елана и протицања времена. Није стога необично да је Блуму нарочито драг један Џонсонов чланак из *Доколичара (The Idler)*, који говори о срећи, пролазности живота, губитку пријатеља, старењу. За Блума је Џонсон антитетичка утеха у старости, антимонтењевска фигура, симболички представник апокалиптичке визије уметника који ствара крњу уметност.

Присуство меланхоличног Џонсона осећа се и у четвртом делу књиге, који се наизглед бави Витменовом сенком у потоњој америчкој књижевности, пратећи одјеке витменовских поетских опсесија. Детаљна анализа односа *Песме о мени* према текстуалном наслеђу *Псалама*, Библије, уз питања утицаја превода, стила, Витменовог „избора из језика“ – све то открива Витмена као потиснутог песника, а ово поглавље више него било које друго подсећа на „класичног“ Блума. Међутим, Витменова сенка прелази и на Блума самог, и открива дубину и трагичност његове сопствене опсесије књижевношћу. Фигурације те сенке откривају читаоцима аутора у његовој крхкости, и у том тренутку убачене мемоарске цртице преображавају се у врсту исповести. Сви текстови обележени су сенима Блумових преминулих пријатеља, песника Ричарда Вилбера, Ангуса Флечера, Арчија Ејмонса, Конрада Ејкена, Ричарда Еберхарта, Џејмса Мерила, Џеја Макферсона, и пуни су туге, маскиране пригодним анегдотама. Следи низ кратких медитација над стиховима које је, по сопственом признању, Блум сам себи рецитовао у бесаним ноћима пуним здравствених тегаба.

Књигу закључује опширна медитација о Прусту која наставља чежњиву атмосферу претходних поглавља. Блум га обасипа хвалоспевима: Пруст је библијски писац већи од Толстоја, врсни комички

аутор који уме мајсторски да предочи своју естетску творевину, тако да је код Блума у детињству изазвао „изненадне екстазе открочења“ – укратко, писац који је по свему достојан поређења са Шекспиром. У *Ираиану за изјубљеним временом* крије ефемерну светлост унутрашњег естетског доживљаја. Потрагу за минулим Блум доживљава као путовање у универзум вечито свежих задовољстава. Особито је важно што Блум, чак и у својој мучној старости, на крају бира „унутарњу светлост“ као дефинишућу одлику највеће књижевности (па и саме књижевне критике), мада то чини дајући Ричардсоновој *Клариси* круну највећег романа. Естетско уживање, чак и кад је оптерећено болешћу и самоћом, остаје вечна утеха. Следећи антитечки лук Блумове гнозе, можемо се вратити познатијој догми, па светлости и животу придодати и милосрђе. *Lux, vita, caritas* – на крају се показују као Блумови путокази за „књижевност као начин живота“ и једини извор смисаоности.

За крај, вреди се поново вратити наслову, јер се поред „опседнут сећањем“, он лако може превести и као „опседнут памћењем“. Чегрст између сећања и присећања, враћања у личну прошлост и присећања на оно што је меморисано у Блумовом позном раду има све већу улогу. У последњој књизи, дакле, Блум више не мари за оно шта мисли, колико за осећања која књижевност у њему буди. Невероватно памћење и могућност да наизуст цитира готово било које дело које је прочитао, показују се у овој књизи као кључ Блумовог „мистичког“ даимона. Књижевност за Блума никада није била тако жива као у самртним часовима, када се сећање инспирише меморијом, а меморија неповратно почне да открива успомене. Блумова последња књига није научна монографија – мада би се то могло рећи и за неке друге његове студије. У њој се најјасније открива једна идиосинкратична структура означавања, механизам којим је Блум-човек градио Блума-критичара и мера до које је лично искуство књижевности за њега представљало суштину постојања. Пре него тумачења стихова или прозе, ови последњи текстови завређују пажњу не толико квалитетом интерпретативних увида колико квалитетом самртног патоса. Та „свежина последњих ствари“, како је то срочио Блум, представља нешто више од пуких узгредница јер сведочи о опсесији умирућег човека, откривајући, можда, димензију смисла коју само старци и меланхолици могу да виде.